

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranee
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 4





ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 4

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 29, leto 2019, številka 4

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralic (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Mateja Matjašič Friš, Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povolito (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

**Gostujoči urednik/Editore ospite/
Guest Editor:**

Dean Komel

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 11. 2019.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series Historia et Sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA); Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

Dean Komel: Kontemporalnost razumevanjskega konteksta kot podlaga interdisciplinarne humanistike 531 <i>La contemporaneità del contesto di comprensione come base dell'umanistica interdisciplinare</i> <i>Contemporality of the Context of Understanding as the Basis of Interdisciplinary Humanities</i>	Brane Senegačnik: Individualnost in problem interpretativnega obzorja 589 <i>Individuality and the Problem of the Interpretative Horizon</i> <i>L'individualità e il problema dell'orizzonte interpretativo</i>
Tina Bilban: Življenjski svet kot temelj razumevanja znanosti 549 <i>Il mondo della vita come fondamento per la comprensione della scienza</i> <i>The Life-World as the Meaning-Fundament of Science</i>	Andrej Božič: Pesniški kon-tekst(i) ob rob pesmi Paula Celana "Unlesbarkeit" 603 <i>Con-testo(i) poetici al margine della poesia "Unlesbarkeit" di Paul Celan</i> <i>The Poetic Con-text(s) Paul Celan's Poem "Unlesbarkeit"</i>
Jožef Muhovič: Preokvirjanja v noosferi. Spremembe v interakcijskih razmerjih med umetnostjo in humanistično znanostjo od razsvetljenstva do danes 563 <i>Sovrapposizioni nella noosfera. Modifiche nelle relazioni di interazioni tra le arti e le discipline umanistiche dall'Illuminismo a oggi</i> <i>Reframing in the Noosphere: Changes in Interactive Relations between Art and the Humanities from the Enlightenment to the Present Day</i>	Aleš Maver & Gorazd Bajc: Mimobežnost dveh Evrop: premisleki o nerazumevanju evropskega Vzhoda na evropskem Zahodu 613 <i>La centrifugalità di due Europe: considerazioni intorno alle incomprensioni in Europa occidentale riguardo l'Europa orientale</i> <i>Centrifugality of Two Europes: Thoughts on Misconceptions about the Central and Eastern Europe in the West</i>
Manca Erzetič: Vprašanje o zgodovinski umeščenosti človeške eksistence 577 <i>La questione della collocazione storica dell'esistenza umana</i> <i>Rethinking the Relationship between Human Existence and Historical Experience</i>	Urška Lampe: Zaščita civilnih oseb v času vojne med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo 625 <i>Protezione dei civili in tempo di guerra tra passato, presente e futuro</i> <i>Protection of Civilians in Time of War: Past, Present and Future</i>

Mira Miladinović Zalaznik: Nepartizanski
odpor proti okupatorju na Slovenskem.
Primer plemiške družine
Maasburg in sorodnikov 645
*La resistenza non partigiana contro
l'occupatore in territorio sloveno.
Il caso della famiglia nobile dei
Maasburg e dei suoi parenti
Non-Partisan Resistance Movement
against Occupiers in Slovenia.
The case of the Noble Family of the
Maasburgs and their Relatives*

Tamara Griesser-Pečar: Položaj katoliške
cerkve leta 1945 v Sloveniji/Jugoslaviji
v primerjavi z državami za
"železno zaveso" 661
*La situazione della Chiesa cattolica
in Slovenia/Jugoslavia nel 1945
in confronto con i paesi dietro la
"cortina di ferro"
The Situation of the Catholic Church
in 1945 in Slovenia/Yugoslavia in
Comparison with the Countries
behind the "Iron Curtain"*

Ana Šela & Mateja Matjašič Friš: Nadzor
Službe državne varnosti nad revijo Zaliv 675
*La sorveglianza da parte del Servizio
di sicurezza nazionale della rivista Zaliv
Surveillance by the State Security
Service of the Magazine Zaliv*

OCENE/RECENSIONI/REVIEWS

Todor Kuljić: Prognani pojmovi –
neoliberalna pojmovna revizija
misli o društvu
(**Avogust Lešnik**) 691

Darko Darovec: Vendetta in Koper 1686
(**Boštjan Udovič**) 693

Zdenka Bonin: Delovanje koprskih
dobrodelnih ustanov. Prehrana otrok v vrtcu in
sirotišnici ter bolnikov v bolnišnici v 19. stoletju
(**Salvator Žitko**) 695

Lenart Škof: Antigonine sestre:
o matrici ljubezni
(**Jernej Šček**) 696

IN MEMORIAM

Stane Bernik (1938–2019)
(**Salvator Žitko**) 700

Kazalo k slikam na ovitku 702
Indice delle foto di copertina 702
Index to images on the cover 702

Navodila avtorjem 703
Istruzioni per gli autori 705
Instructions to Authors 707

received: 2019-07-10

DOI 10.19233/ASHS.2019.45

NADZOR SLUŽBE DRŽAVNE VARNOSTI NAD REVILJO ZALIV

Ana ŠELA

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: ana.sela1@um.si

Mateja MATJAŠIČ FRIS

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: mateja.matjasic-fris@um.si

IZVLEČEK

Namen pričujočega članka je predstaviti literarno revijo Zaliv in njenega glavnega akterja pisatelja Borisa Pahorja skozi prizmo analiz Službe državne varnosti, ki je vse od njenega nastanka nadzirala številke revije. Uredniki in sodelavci so se zaradi kritik družbeno-političnega sistema v Jugoslaviji ter podpiranjem političnega pluralizma velikokrat znašli pod strogim nadzorom, šikanirani in gonjeni zaradi tajne politične policije. Glavni motor revije, Boris Pahor, je že od začetka veljal za „nevarnega“, njegovi prispevki pa za sovražne in uperjene proti sistemu.

Ključne besede: Zaliv, tisk, Boris Pahor, Služba državne varnosti, emigrantski tisk

LA SORVEGLIANZA DA PARTE DEL SERVIZIO DI SICUREZZA NAZIONALE DELLA RIVISTA ZALIV

SINTESI

Con il presente saggio si è cercato di presentare attraverso le analisi del Servizio di sicurezza nazionale (Služba državne varnosti) la rivista letteraria Zaliv («Il Golfo») e il suo protagonista principale, lo scrittore Boris Pahor. Il Servizio di sicurezza nazionale aveva sin dagli inizi della pubblicazione vigilato attentamente gli scritti della rivista. I redattori e i collaboratori, avendo criticato il sistema socio-politico in Jugoslavia e sostenuto il pluralismo politico, erano stati spesso sottoposti a severi controlli, subirono molestie e angherie proprio a causa della polizia politica segreta. La figura principale della rivista Boris Pahor era considerato «pericoloso» sin dall'inizio e il suo contributo era percepito come ostile e diretto contro il sistema.

Parole chiave: Zaliv (rivista letteraria), stampa, Boris Pahor, Servizio di sicurezza nazionale, stampa dell'emigrazione

UVOD: KULTURNO-ZGODOVINSKE RAZMERE V TRSTU IN ZAČETKI ZALIVA¹

Čas po drugi svetovni vojni je v Tržaškem zalivu kljub sprtem in politično razklanemu svetu prinesel literarno in publicistično prebujanje. Slovenska manjšina v Italiji je bila ideološko razdeljena in to že takoj po osvoboditvi: na „rdeče“ in „bele“, nato je kot posledica izključitve Jugoslavije iz informbiroja 1948 prišlo do razkola na levi; po „vratitvi“ Trsta k Italiji 1954 je v glavnem politično levo usmerjene pripadnike manjšine in zveste režimu v Jugoslaviji (obenem je zagovarjala njihovo vključitev v italijanske t. i. napredne stranke) združevala načeloma nadstrankarska organizacija, Slovensko kulturno-gospodarska zveza (SKGZ)², nasproti pa so ji stali Slovenci, organizirani v okviru svojih nekomunističnih strank oziroma gibanj (ki so zagovarjali samostojno politično nastopanje); kot protiutež SKGZ-ju je leta 1976 nastal Svet slovenskih organizacij (SSO)³, organizacija tistega dela slovenske skupnosti v Italiji, ki ga je matična Slovenija (v okviru Jugoslavije) zapostavljala zaradi ideoloških razlik. Tako so se zamejci posledično ločeno udeleževali na vseh področjih (Kacin Wohinz & Pirjevec, 2000, 113–117, 123–124, 129–135, 145–151, 162–165, 167; Troha, 1999, 139–201; Troha, 2004, 145–155; Pirjevec, 2007, 414–427; Bajc & Klabjan, 2008; Jevnikar, 2019). Ne glede na to (oz. na nek način tudi zaradi tega) je bilo po drugi svetovni vojni življenje časnikov in časopisov v Trstu, pa tudi pri beneških, kanalskih in goriških Slovencih, zelo živo in slovstveno pomembno.

Tehtno žarišče „publikacijskih mogočnosti“, kot jih imenuje Jože Pogačnik (1972), je postal Trst. Seveda moramo upoštevati, da je mesto nenazadnje že pred prvo svetovno vojno hitro artikulovalo slovenske narodne zahteve in bilo nekaj časa središče slovenskega narodnega vzpona, ta ugoden demografski razvoj pa je navdihoval že takrat slovensko časopisje, ki je takrat upalo, da bo mesto v prihodnosti dobilo povsem slovenski karakter (Ivašković, 2017, 114; podrobneje Pirjevec, 2007, 17–65; Čok, 2019). Po drugi svetovni vojni pa je veliko publikacij nastajalo v okviru društev in ustanov, npr. Založništva slovenskega tiska, Slovenskega gledališča, Slovenske prosvetne zveze, Slovenske prosvetne matice, Glasbene matice in SKGZ, v okviru katere je samo v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja delovalo okoli 60 kulturnih društev. Tako je na primer pomemben *Gledališki list* Slovenskega narodnega gledališča za Trst in Primorje (izhaja

od leta 1945), ki predstavlja zgodovinski vir za preučevanje slovenske dramatike (Pirjevec, 2015, 19; Pogačnik, 1972, 35–36; Vodopivec, 2010, 513). Na Tržaškem je po letu 1945 izhajala vrsta dnevnih časopisov, npr. *Novi list* (od 1954), *Tržaški tednik* (1945–1954) in najpomembnejši *Primorski dnevnik*, ki je v Trstu začel izhajati 13. maja 1945 in dolgo imel monopol nad slovenskim tiskom. Prav časopisje je bilo eden izmed vidnejših znakov povojne „opozicije“ (Bajc, 2000, 140). Kulturne revije, ki so začele izhajati takoj po drugi svetovni vojni na Slovenskem, so nastale tako z leposlovnim kot predvsem političnim namenom. Slednje je nemalokrat privedlo do notranjih nasprotij v uredništvih revije. Ena takih je bila revija *Razgledi*, ki je na pobudo Franceta Bevka začela izhajati leta 1946, a je prenehala izhajati leta 1955 zaradi odtegnjenih finančnih sredstev. Od leta 1945 do 1949 je izhajala revija *Mlada setev* in njena naslednica *Setev*, ki je „zdržala“ le do leta 1950. Podobno kratko življenje so imele revije *Jadran* (1947–1948), revija Janka Ježa *Stvarnost* (1950–1952), *Stvarnost in svoboda* (1952–1953) pa tudi z osrednjimi tržaškimi ustvarjalci (Pavle Merku, Boris Pahor, Alojz Rebula in Josip Tavčar) ustanovljena *Sidro* (1953) in *Tokovi* (1956) (Pogačnik, 1972, 336–37).

V šestdesetih letih je za slovenski družbeno-kulturni tisk na Tržaškem zapihal ugodnejši veter. Leta 1964 je začela pod uredništvom Aleša Lokarja izhajati revija za leposlovje in kulturo (kasneje: za kulturo in družbena vprašanja) *Most*, ki se je osredotočala na globalne intelektualne razprave ob tržaški kulturni podlagi. *Most* je bil dvojezičen, uredniki so si prizadevali za sodelovanje z italijanskimi revijami, sam naslov pa že opozarja na željo po vzpostavitvi, povezavi dveh kultur v istem mestu. Takšna želja je bila pri jugoslovanskih oblasteh nezaželen. Deležna je bila vrsto šikaniranja, prepovedi uvoza, kaj šele, da bi prejela kakšne subvencije. Nasploh so italijanske manjšinske revije s strani večinskega naroda doživljale izolacijo zaradi suma „režimskosti“ in so ostajale v okvirih jugoslovanske kulturne politike, najzanimivejši reviji slovenske manjšine pa so od nje odstopale, zaradi tega dobile negativen predznak, kar je preprečevalo živahnejše sodelovanje med obojimi, npr. med *Mostom* in *Zalivom*.⁴ *Zaliv* je *Mostu* namreč predstavljal neke vrste konkurenco, vsaj tako je nastanek revije s strani Borisa Pahorja doživljal Aleš Lokar (1993, 53–54).

Boris Pahor, ki je kot eden izmed prvih ustvarjalcev začutil krizo socialističnega sveta oz. njegovo iluzij,

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0138: *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom ter raziskovalnih projektov št. J7-8283: Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode in št. J6-9354: Kultura spominjanja gradnikov slovenske države*, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

2 SKGZ je bila ustanovljena v Trstu 28. novembra 1954, v Gorici pa leto kasneje, 5. junija. Obe sta se združili 23. marca 1958 (Troha, 2004, 146).

3 SSO je bil ustanovljen decembra 1976 (Troha, 2004, 148).

4 Več o podobnostih in razlikah med revijama *Zaliv* in *Most* v: Zoltan, 1995.

je z namenom zagovarjati tradicionalno demokratično politiko leta 1966⁵ ustanovil v vprašanje slovenske eksistence usmerjeno revijo *Zaliv*. Jože Pogačnik, slovenski literarni zgodovinar in teoretik, je že leta 1972 zapisal, da je bil namen revije *Zaliv* usmerjen predvsem v vprašanje slovenske narodne eksistence, hkrati pa je bilo njegovo težišče v kulturnopolitični in splošni publicistiki, ki je korenito in zavzeto preučevala problem malih narodov in fenomen zamejstva (Pogačnik, 1972, 39). V njej so se zbirale mnoge „oporečne“ objave proti enopartijskemu sistemu Jugoslavije, predvsem v smislu zamejske problematike, vse do leta 1990, čeprav so bili sprva obeti zanjo majhni. Že v prvi številki *Zaliva* je namreč v enem izmed objavljenih besedil o reviji zapisano: „Močno se je torej bati, da bi tudi nova revija izhiral zaradi podhranjenosti, lačna duha in kruha“ (ML., 1960),⁶ hkrati pa je zaradi že poznanih zatiranj in strogega nadzora tajne policije prevladovala skrb nad njeno prihodnostjo: „Ta družbeno literarna revija je junaški in tvegan poskus nekega skupnega slovenskega dela. Kmalu se bo pokazalo, če smo prehiteli čas.“ (Tura, 1966). Prve številke revije⁷ so takoj izpostavile problem zamejske situacije in sodbo socialistične ideologije Jugoslavije tako skozi polemične eseje, kot tudi skozi umetniška besedila in njihove recenzije, intervjuje in poročila o na novo izdanih knjigah, člankih, teatru, glasbenih in drugih umetniških prireditvah ipd.

Uredniški odbor so sprva sestavljali Marko Kravos, Igor Tuta in Danijela Nedoh (v prvi številki) in Filip Fischer, Radoslava Premrl, Radojko Starec, Marica Vidmar, Irena Žerjal – Pučnik in po letu 1982 le Boris Pahor⁸ ter do konca izdajanja revije leta 1990 odgovorni urednik Milan Lipovec, čeprav je kot glavni urednik vseskozi nastopal Pahor in tako velja za „očeta“ revije, njegov „gonilni motor“ ali kot so se izrazili pri Službi državne varnosti (SDV) „poglavitni ‚instrument‘ pri oblikovanju

in uveljavljanju lastnih političnih pogledov.“⁹ Pahor je s pomočjo „prijateljskih sponzorjev“ in z golim prizadevanjem vseh piscev (Pahor, 2008, 241) in urednikov od leta 1966 izdal 24 letnikov, pri čemer je revija sprva izhajala štirikrat letno, včasih v dvojnih številkah trikrat letno, v osemdesetih pa je vsakega decembra izšla ena številka vse do decembra 1990.

SLUŽBA DRŽAVNE VARNOSTI IN ZALIV

Služba državne varnosti (SDV, javnosti pogostejše znana kot Udba – Uprava državne bezbednosti/varnosti¹⁰), slovenska tajna politična policija, je za svojo poglavitno nalogo imela zaustaviti vse „sovražnosti“ proti tedanjemu sistemu in njegovim zagovornikom. Kulturne revije, ki so bile velikokrat v tem smislu kritične in so iskale rešitve za težave v sistemu, so bile tako ves čas tarča tajne politične policije, ki je skrbno nadzirala vsako kritično revijo tako doma kot tudi v zamejstvu in izseljenstvu (izdajala je varnostne ocene, literarne analize in letna poročila o izdanih številkah revij), pod ostrim nadzorom pa so bili tudi novinarji in uredniki teh revij (Šela & Friš, 2017, 824; glej tudi Ramšak, 2010; Jenuš & Friš, 2017; Kladnik, 2018).

29. maja 1967 je SDV uvedla obdelavo pod imenom „Stranka“, da bi ugotovili povezovanje sovražne emigracije iz Trsta in Italije z zamejci. Od leta 1969 je revija začela z založbo knjig, imenovano Kosovelova knjižnica. Prva knjiga, ki je izšla pri tej založbi, je bila *Odisej ob jamboru – glose in polemični zapisi* avtorja Borisa Pahorja, zbirka polemičnih zapisov o slovenski narodni problematiki in opominjanju na zamejske Slovence ter njihove odnose z matično državo. Ob tem je tako leta 1969 SDV pričela s t. i. obdelavo „Jambor“, ki je vključevala spremljanje predvsem Borisa Pahorja pa tudi druge zamejce, za katere so domnevali da delujejo

5 Zanimivo je, da so se septembra leta 1966 začela tudi srečanja intelektualcev, kulturnikov in drugače mislečih (predvsem zamejcev) v kraški obmejni vasici Draga, kjer so razpravljali o stanju v Sloveniji, zamejski problematiki, zdomstvu, demokratizaciji slovenske države, o gospodarskih težavah in mnogem drugem, o čemer se je bilo sicer prepovedano pogovarjati. Zaradi polemičnih tem je za srečanja v Drago kaj kmalu izvedela tudi tajna politična policija, ki jo je nadzorovala pod tajnim imenom „Karla“. Več o nadzoru SDV nad srečanji v Drago (in kasneje v Marjanišču na Opčinah) Omerza, 2015. Da je bilo leto 1966 prav tako pestro priča še začetek izdajanja revij *Kaplje* in *Goriška srečanja*.

6 Pod kratiko „ML.“ se bržkone skriva ime kasnejšega odgovornega urednika *Zaliva* Milana Lipovca.

7 Prva številka *Zaliva* je izšla februarja 1966 v Trstu.

8 Boris Pahor, čeprav idejni vodja *Zaliva*, se je formalno v kolofonih sprva pojavljal le kot član uredniškega odbora, šele kasneje kot glavni urednik revije. Pahor v knjigi Tatjane Rojc *Tako sem živel* (2013, 227) pojasni, da niso imeli kakega posebnega uredniškega odbora in so bili v kolofonu zapisani sodelavci zgolj zaradi formalnosti.

9 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, št. V- z-7/1-1, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 197, 6.

10 Uprava državne bezbednosti/varnosti oz. Udba, kot OZNA ustanovljena že leta 1944 in kot Udba od leta 1946, se je z Zakonom o notranjih zadevah leta 1967 preimenovala v Službo državne varnosti (SDV), civilno varnostno službo, in bila organizirana v sestavi zveznega oz. republiških sekretariatov za notranje zadeve. Področje dela SDV se je po letu 1967 iz zunanjega preneslo na notranje področje, saj je uporaba posebnih metod in sredstev prešla pod skupščinski nadzor. Slovenija je leta 1967 sprejela svoj zakon o notranjih zadevah. Postaja milice je postala občinski organ za opravljanje nalog javne varnosti. Republiški sekretar je moral o delovanju SDV-ja poročati Izvršnemu svetu Socialistične republike Slovenije (SRS), s tem pa se je vzpostavil nadzor nad delovanjem SDV. Naslednji slovenski zakon o notranjih zadevah je izšel leta 1972, ki je v uvodnih načelih že opredelil vsebino družbene zaščite, leta 1974 pa je izšlo novo navodilo o sodelovanju med službo javne in državne varnosti (Dornik Šubelj, 2003, 19; Čelik, 2003, 25–27).

s podobnimi stališči kot Pahor¹¹ (večinoma je šlo za sodelavce Zaliva in pripadnike Slovenske levice¹²). Pri *Odiseju* je namreč šlo za zbirko kulturnopolitičnih zapisov, ki so bili posamično objavljeni že v prejšnjih številkah Zaliva. Knjižica je bila, po poročilu SDV, poslana na več različnih naslovov v Socialistično republiko Slovenijo, tudi v knjižnice in inštitute ter šole. Bila je zasežena, ker naj ne bi upoštevali 68. člena tiskovnega zakona o vnašanju tujega tiska v državo, saj bi avtor in prejemnik za to potrebovala posebno dovoljenje. Ker prejemniki niso imeli dovoljenja za uvoz, je občinski organ za notranje zadeve izdal Odločbo o odvzemu tujega tiska. Knjižica je bila naslovnikom odvzeta ob tem pa so se pojavili protesti zoper tega s protestno izjavo, ki jo je podpisalo 38 tržaških kulturnikov in je bila objavljena tudi v reviji *Mladika* in *Novi list*.¹³ V dvojni številki (20–21) Zaliva decembra leta 1969¹⁴ je bila ob oglasu za knjigo *Odisej ob jamboru* prav tako v celoti objavljena omenjena protestna izjava, ki se je začela s pomenljivim citatom Srečka Kosovela iz pesmi Kons. X: *Kratkovidni gospod cenzor jaha na nekem tiskovnem zakonu*, in kjer mnogi podpisani kulturniki izražajo podporo in solidarnost z Borisom Pahorjem ter obsojajo „takšno rejanje, [ki] neodgovorno ruši tisto enotnost slovenskega kulturnega prostora, h kateremu je slovenska kultura zadnji čas težila“. Izjava je bila poslana na uredništva revij oz. časopisov *Demokracija*, *Gospodarstvo*, *Katoliški glas*, *Novi list*, *Primorski dnevnik*, *Delo*, *Večer*, *Ljubljanski dnevnik*, *Tedenska tribuna*, *Tovariš*, *Sodobnost*, *Dialogi*, *Prostor in čas*, *Problemi*, *Jezik in slovstvo*, *Most*, *Zaliv*, *Mladika*, *Kaplje*, *Srečanja*, *Obala*, *Teorija in praksa* (Protestna izjava proti zaseganju Pahorjeve knjige, 1969).

Številko Zaliva, ki je objavila izjavo, so sodelavci SDV tudi natančno analizirali in jo označili za številko, ki da

v celoti nosi pečat B. Pahorja, njegovih političnih ambicij in sovražstva do sedanje politične ureditve v SR Sloveniji, zlasti pa do tovariša Kardelja, na katerega naslavlja ne le obtožbe, temveč tudi

*zasmehljivke, sicer pa pride B. Pahorju prav vsa kršen dogodek v Sloveniji, da ga parafrazira, češ kakšen teror in pritiski vladajo pod komunisti. Iz vsebine najnovejše številke revije bi težko obšli kakšen članek, iz katerega ne bi velo sovražstvo in tendenca, ki ni niti prikrita.*¹⁵

V dokumentu zasledimo podrobno analizo vseh objavljenih prispevkov (poudarek je na Pahorjevem članku o demokratičnem socializmu *Za novo slovensko elito*, ki ga je kot prvo samostojno predavanje predstavil tudi 31. avgusta 1969 v Dragi) z avtorjevimi (neznani) komentarji in opombami, kjer skuša ugotoviti identiteto, ki stoji za določenimi psevdonimi in svoje opredelitve do vsebine prispevkov in dramatično zaključi, da Pahor v svoji reviji „uporablja metodo namigovanj in diskvalifikacije v moralno-političnem oziru [...] in tak način je nedopusten – tudi za tak a pol belogardistično-emigrantski časopis, kakršen je Zaliv!“¹⁶

S številkami Zaliva 22–23 in 24–25 so se začele redne analize izvodov Zaliva s strani SDV. Obe sta označeni za sovražni zaradi izpostavljenega narodnega vprašanja. SDV je predvsem številko 22–23 označila za napadalno in nestrpno, drugo številko pa nekoliko bolj urejeno, z bolj kontemplativno vsebino in SDV domneva, da za to, ker se je menjalo uredništvo, kar naj bi močno prizadelo „Pahorjevo samoljubje in deklarirani pluralizem“.¹⁷

Revija, ki je nastala zaradi „potrebe po pluralizmu in iz zahteve o pluralizmu in slovenski samobitnosti v Trstu ter poudarjanju samostojnega političnega zastopstva“ (Pahor, 2008, 241), in „je bila demokratično odprta“ ter „za osvobodilni boj in proti kolaboraciji“ (Rojc, 2013, 227), je bila torej od leta 1967 pod nadzorom Službe državne varnosti, pri čemer se je sprva v poročilih in analizah pogosto pojavljala v tandemu z revijo *Most*, osnovani kot reviji za krščansko usmerjene zamejce s poudarkom na „evropeizaciji“ slovenske kulture,¹⁸ ki naj bi skupaj z Zalivom skušala politično povezati zamejske Slovence „na nacionalistični in protikomunistični osnovi“ in je bilo

11 ARS, SI AS 1931, Boris Pahor in drugi, predlog za nadaljnje vodenje in razširitev obdelave „Stranka“, št. 1097, 3. 4. 1968, 1; ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije Zaliv in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 30.

12 Slovenska levica je bila politična skupina, s pobudo Borisa Pahorja, Ubalda Vrabca, Venkoslava Špangera idr. ustanovljena 23. februarja 1968 v Trstu. Ustanovljena je bila z namenom reševanja nacionalnega vprašanja Slovencev v Italiji in sodbe „o razvoju v Sloveniji, o razvoju demokratičnosti v socialnem, gospodarskem in kulturnem življenju, da sodi o vprašanjih slovenske samobitnosti, o razmerju matične države do vseh slovenskih ljudi, kjerkoli naj ti živijo“ (Izjava slovenske levice, 1968). Poskus Slovenske levice se je izjalovil predvsem zaradi negativnega sprejema s strani Krščanske demokracije, Socialistične in Komunistične partije Jugoslavije, ter zaradi zunanjih pritiskov, saj bi v primeru uspešnosti Slovenska levica znotraj svojih vrst zbrala močno slovensko predstavništvo, ki bi s številom volivcev in simpatizerjev lahko pridobilo precejšnjo moč na političnem prizorišču (Rojc, 2017, 227–228).

13 ARS, SI AS 1589/IV, t. e. 2624, Pojasnilo o odvzemu knjige „Odisej ob jamboru“, 1; ARS, SI AS 1931, MFŽ A-21-21, Informacija – protestiranje zoper prepoved vnašanja in širjenja knjige „Odisej ob jamboru“, 1; prim. Omerza, 2017, 71–75.

14 20.–21. številka revije Zaliv je dejansko izšla šele konec januarja 1970, vendar je v kolofonu revije datiran december 1969.

15 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Zaliv, revija za književnost in kulturo, 1969, št. 20–21, nedatirano, 1.

16 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Zaliv, revija za književnost in kulturo, 1969, št. 20–21, nedatirano, 10.

17 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Informacija: Zaliv št. 22–23, 1970, nedatirano, 1; ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, „Zaliv“ št. 24–25/1970 – ocena, 21. 9. 1970, 1–3.

18 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije Zaliv in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 2.

zato za SDV pomembno spremljati vse osebe, ki delujejo v okviru obeh revij.¹⁹

V sedemdesetih je revija začela izdajati dvojne številke (vsako leto tri). Svojo vsebino je še zmeraj posvečala nacionalni samobitnosti in zamejski problematiki, kar je za tajno politično policijo pomenilo, da „*nadaljuje odklonilen oziroma sovražni odnos do družbeno politične ureditve SFRJ in ZKJ*“. SDV je leta 1975 ugotavljala, da je v začetku sedemdesetih prišlo do zmanjšanja odmevnosti revije tako v zamejstvu kot v SR Sloveniji, vendar pa se je „*njena sovražnost in napadalnost*“ do Jugoslavije in njene ureditve večala. K reviji naj bi ob kulturnih delavcih na Tržaškem in v zamejstvu pristopilo tudi več podobno razmišljujočih kulturnikov iz SR Slovenije, ki so imeli „*opozicijska in sovražna stališča do SFRJ*“ in so iz previdnosti objavljali pod psevdonimi. Med najpomembnejše sodelavce revije so v SDV ob Borisu Pahorju in Milanu Lipovcu ter omenjenemu uredniškemu odboru šteli še glasbenika Ubalda Vrabca, pisatelja Alojza Rebulo in njegovo ženo Zoro Tavčar (s katero sta objavljala tudi v reviji *Most*). Med pomembnejše sodelavce revije oz. „*Pahorjeve zveze*“ so iz zamejstva (Trst in Avstrijska Koroška) šteli avtorja Igorja Misleja, tržaško pisateljico in zdravnico Mirjam Gregorič, tržaškega kronista Josipa Merkuja, pisateljico Ireno Žerjal, Mirjano Sel, Milka Renerja, Jakoba Renka, člane revije *Kaplje* Tomaža Pavšiča, Jožeta Felca in Vinka Cudermana, pisce novogoriških Srečanj, Cvetka Nanuta, Branka Marušiča, koroškega Slovenca Luko Senčnika ter celovškega profesorja Janka Messnerja. Pod rubriko „sodelavci iz vrst politične emigracije“ so v *Analitični oceni tržaške revije Zaliv*²⁰ navedli, da s Pahorjem sodeluje lektor na heidelberški univerzi Jošt Žbakar, politični emigrant Rado Lenček iz Univerze v Kolumbiji ter politični emigrant, Franc Jeza²¹. Slednji je bil, kot ugotavljata Darko Friš in David Hazemali (2017, 813) tesen sodelavec z v Münchnu živečim Brankom Pistivškom. Oba sta bila SDV-ju že dlje časa poznana. Za sodelavce in Socialistične Republike Slovenije je v prvi vrsti veljal Pahorjev prijatelj pesnika Edvard Kocbek, novinar Viktor Blažič, urednik revije *Prostor* in čas Janez Gradišnik, nato še Branko Šalamun, Lojze Ude, Jurij Zalokar, Milko Matičetov, Franček Križnik, člani slovenskega

PEN kluba (združenje pesnikov, esejistov in pisateljev) in Društva slovenskih književnikov ter nenazadnje pisatelj Drago Jančar, ki naj bi večkrat pomagal v SR Slovenijo vnesti emigrantsko literaturo²² in bil zato obsojen tudi na leto zapora.²³

V prvi polovici sedemdesetih let je SDV vsako izšlo številko *Zaliva* natančno pregledovala. Leta 1970 je *Zaliv* izšel tudi v novem formatu oz. obliki. „*Tako bo zadoščeno vsem, ki so želeli priročno praktično revijo; obenem pa se bo ta Zaliv približal oliko publikacij Kosovelove knjižnice*.“ (Pod črto, 1970). Drugo številko (5. letnik) revije v novem formatu je SDV ocenila kot revijo „*z bolj kontemplativno vsebino, nekdanjo nestrpnost pa naj bi zamenjala tehtnejša in skrbneje prezentirana problematika*“.²⁴

Vse ideje in polemike, zapisane v političnih, umetniških ali gospodarskih prispevkih je SDV enačila s Pahorjevimi idejami. Revija *Zaliv* je zanje preprosto pomenila *Pahor*, ostali prispevki pa naj bi v glavnem služili „*pojasnjevanju in širjenju njegovih stališč*“²⁵ čeprav je slednji velikokrat poudarjal, da so bili pri *Zalivu* demokratično odprti, „*razen če je kdo želel po vsej sili, da bo zagovarjal kolaboracijo, in sem se jaz uprl*“, in kot pravi, „*če smo pri reviji skupaj, moramo sprejeti, kar vsak piše*“ (Rojc, 2013, 227). Takole so o Pahorju zapisali v *Analitični oceni Zaliva* in njegovih sodelavcev:

*Čeprav stališča, ki jih zastopa in publicira [Boris Pahor, op. A. Š. in M. M. F.], niso povsem identična s stališči nekaterih emigrantov v Trstu oziroma v Italiji, niti s stališči desnih, konzervativnih katoliških krogov slovenske manjšine, saj PAHOR temelji na nasprotnih izhodiščih (antifašizem, leva orientacija, ideali OF), je njegova aktivnost v končni konsekvenci – spričo političnih ambicij, brezobzirne in vsiljive napadalnosti ter sovražno propagandne aktivnosti proti SR Sloveniji in s tem proti SFRJ – povsem v skladu s stališči navedenih struktur. Prav zato terja PAHORJEVA politično problematična dejavnost, s katero pokuši indoktrinirati ne samo zamejsko, ampak tudi matično dejavnost, permanentno spremljanje in tudi ustrezno ukrepanje s strani SDV.*²⁶

19 ARS, SI AS 1931, MFŽ C-40-20/I, Teze o oceni varnostne situacije službe DV, Ljubljana, 5. 10. 1967, 13; ARS, SI AS 1931, MFŽ C-40-20/I., Predlog komisije Izvršnega sveta za reševanje aktualnih organizacijskih in sistemskih vprašanj v organih za notranje zadeve, 1. 3. 1967, 2.

20 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975.

21 Kodno ime obdelave SDV njegovega dosjeja je bilo „Separatist“. Podrobneje Ramšak, 2010.

22 Leta 1974 je Jančar iz Koroške v Slovenijo prinesel knjigo *V Rogu ležimo pobiti*, za kar si je po členu 118/3 „prislužil“ leto zapora, vendar je bil po treh mesecih izpuščen (Lah, 2017, 144–145). Svojo izkušnjo je sicer z literarno preobrazbo metaforično zapisal v svojem zgodovinskem in pikaresknem romanu o 17. stoletju z naslovom *Galjot* (Jančar, 1978), kjer jugoslovansko politično policijo posredno primerja z novoveško Inkvizicijo.

23 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 11–29.

24 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, „*Zaliv*“ št. 24–25/1970 – ocena, Ljubljana, 21. 9. 1970, 3.

25 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 1.

26 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 5.

Ob tem so Pahorja ob Rebuli²⁷ označevali za najpomembnejšega tržaškega literata.²⁸ Kakorkoli že, njegovi zapisi v *Zalivu* so bili, kot je najbrž vidno iz zgornjega citata, vedno podrobno analizirani. Od leta 1970 pa do prelomnega leta 1975 so bili kot najbolj „sovražno“ opredeljeni prispevki, ki so poudarjali „*utrjevanje slovenske samobitnosti oz. specifični slovenski nacionalizem*“, ki naj bi „*izviral iz predvojnega antifašističnega nacionalizma*“. Zamejski Slovenci v *Zalivu* so kritično ocenjevali politično orientacijo SFRJ, njeno politiko do slovenske narodne skupnosti v Italiji in Avstriji, češ da nudi pomoč le določenim Slovencem v zamejstvu, npr. Slovenski kulturno-gospodarski zvezi in *Primorskemu dnevniku* v Trstu ter Zvezi slovenskih organizacij (ZSO) v Celovcu. Hkrati so se v prispevkih zavzemali za pluralizem, kar naj bi veljalo tako za kulturno snovanje kot za politično življenje Slovencev v zamejstvu in v matični domovini. Po oceni SDV, naj bi bilo sklicevanje na „*pluralizem zgolj formalne narave, saj so (predvsem PAHOR) v svojih stališčih povsem enostranski in nesprejemljivi za kakršnakoli drugačna mnenje*“.²⁹

Ocena SDV je bila, da Pahor „*permanentno sovražno deluje proti družbeni politični ureditvi SFRJ in je za politično policijo zanimiv predvsem kot zveza raznih opozicionalnih elementov v SR Sloveniji (Kocbekov krog), kot mentor mladih kulturnikov in kot urednik revije Zaliv, kjer objavljajo sovražne prispevke med drugimi tudi doslej še neidentificiranimi avtorji, po vsej verjetnosti iz SR Slovenije*“.³⁰ Priznali sicer so, da revija, ki jo na nogah drži „*skupinica ljudi*“, prinaša tudi dobre prispevke, kamen spotike pa so bili, kot so zapisal v *Informaciji* o obdelavi „Stranka“, članki, ki jih piše Pahor.³¹ Zato so bili ukrepi SDV glede Pahorja in „njegovega“ *Zaliva* še naprej spremljati in dokumentirati Pahorjevo aktivnost „*s ciljem pasivizacije, sekanja njegovih zvez oziroma onemogočanja sovražnega vplivanja*“. V ta namen so izdelali „*preverke*“ za vse sodelavce *Zaliva*, hkrati pa je bil njihov cilj „*operativno zaokrožiti Pahorjev krog v Trstu, operativno pokriti vse njegove obiske v SR Sloveniji in ugotoviti vire financiranja Zaliva*“. Nadalje so si zastavili nalogo „*identificirati anonimne pisce sovražnih prispevkov v Zalivu*“, pri čemer so zunanji sodelavci SDV izvedli strokovno primerjalno analizo tekstov nekaterih avtorjev, za katere je pri SDV obstajal sum, da sodelujejo v *Zalivu* (preučili so vse prispevke od leta 1972 do 1975

naslednjih sodelavcev: Viki Blažič, Janez Gradišnik, Drago Jančar, Franc Jeza, Franc Križnik, Lino Legiša, Milko Matičetov, Janko Messner, Tomaž Pavšič, Alojz Rebula, Branko Šalamun, Lojze Ude, Ubald Vrabec, Jurij Zalokar, Jošt Žabkar), ter proučiti možnosti za prepoved razširjanja te revije v SFRJ (do leta 1975 se je *Zaliv* v Sloveniji legalno prodajal).³²

Zaradi prispevkov omenjenih avtorjev, še posebej pa zaradi živahne literarne in publicistične dejavnosti Pahorja je bila revija *Zaliv* s strani SDV nadzirana vseskozi svojega obstoja, še posebej pozornosti informatorjev in analitikov pri SDV pa je pritegnila s posebno številko, ki je izšla leta 1975 in novo knjigo v zbirki Kosovelova knjižnica.

ZALIV V PRELOMNEM LETU 1975

Leto 1975 v zgodovini slovenske manjšine v Italiji je bilo že pestro in zanimivo zaradi podpisa Osimskih sporazumov med Italijo in Jugoslavijo, čeprav so politično dogajanje in odnosi med državama vplivali na potek dogodkov pri Pahorjevi reviji. *Zaliv* pa je za SDV postal izjemno „zanimiv“, kot že namignjeno, predvsem v sredini sedemdesetih let, ko je Boris Pahor v posebni številki objavil kritike Kardeljevih narodnopolitičnih stališč in intervju z že prej strogo nadzorovanim Edvardom Kocbekom o povojnih pobojih.³³ Ob tem so jugoslovanske oblasti prepovedale revijo *Zaliv* in jo začele pleniti na mejah. Prispevki, tudi tisti pred za revijo prelomnim letom 1975, so bili s strani SDV v njihovih poročilih označeni za „izrazito sovražne“ do družbeno-politične ureditve SFRJ in politike ZKJ.

SDV, ki je vso Kocbekovo dejavnost in njegove sodelavce in prijatelje skrbno nadzorovala, je seveda še pred izidom posebne številke *Zaliva* vedela, da se pripravlja številka, namenjena zgolj Edvardu Kocbeku. V Prilogi dokumenta *Indikativnega biltena* z dne 24. februarja 1975 se pokaže odlično poznavanje odnosa in sodelovanja Pahor-Kocbek. V SDV so poznali njuno korespondenco in željo Pahorja, da mu Kocbek pošlje nekaj fotografij, da jih bo lahko objavil v naslednji številki, prav tako naj bi iskal vse članke o njem, ki še niso bili objavljeni, pri čemer je kontaktiral recimo Janeza Gradišnika, urednika revije *Prostor in čas*,³⁴ ter da se v „*zadnjem času poskuša*

27 Boris Pahor in Alojz Rebula sta bila sodelavca in prijatelja, skupaj najbolj znana po odmevnem intervjuju z Edvardom Kocbekom oz. knjižici *Edvard Kocbek, pričevalec našega časa*, leta 1975. Kljub temu, da so ju družili mnogi skupni interesi pa sta se razlikovala v politični usmerjenosti. Medtem ko je Boris Pahor verjel v demokratični socializem, je Rebula pripadal krščanskim socialistom (Rebula, 1993, 18).

28 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 5.

29 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 3–4.

30 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 30.

31 ARS, SI AS 1931, št. 2388, Informacija – Obdelava „Stranka“ – revija „Zaliv“ in ital. Iredenta v Trstu, 1.

32 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Analitično gradivo Službe državne varnosti: Analitična ocena tržaške revije *Zaliv* in podatki o njenih sodelavcih, 27. 1. 1975, 30–31.

33 Po objavi se je nad Kocbeka zgrnila močna kritika komunistične oblasti in njenih pomožnih organizacij (Prunk, 2011, 352–353). Podrobneje Omerza, 2010.

34 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Priloga: Aktivnost Borisa Pahorja v zvezi s Kocbekom, 24. 2. 1975, 10.



Slika 1: Kip Edvarda Kocbeka v ljubljanskem Tivoliju in Boris Pahor leta 2013 (Marjan Zlobec, <https://www.delo.si/kultura/knjizevni-listi/video-boris-pahor-v-tivoliju-o-edvardu-kocbeku.html>).

čedalje bolj vključevati v slovenski in jugoslovanski kulturni prostor, pri čemer se širše povezuje z opozicijskimi krogi.³⁵

Razlog za živahno dejavnost tako Edvarda Kocbeka kot Borisa Pahorja je bila izdaja nove knjižice v zbirki Kosovelova knjižnica, ki je podobno kot *Odišev ob jamboru* prinesla razburjenje med agenti Službe državne varnosti. Boris Pahor si je že od leta 1970 prizadeval, da bi Edvard Kocbek obelodanil pobojni poboj domobrancev in s tem prekinil molk o tej temi, leta 1974 pa si je zamislil, da bi z njim opravil intervju in ga objavil v brošuri, ki bi izšla ob Kocbekovi sedemdesetletnici, ob intervjuju pa bi dodala vsak svoje prispevke še Alojz Rebula in sam Pahor (Omerza, 2017, 154–155). Kocbek na vprašanja, ki mu jih je posredoval v letu 1974, še ni odgovoril, saj je bržkone vedel, da bo objava zanj (in njegove prijatelje) pomenila marsikatero nevšečnosti, šikaniranja in pritiske s strani komunističnega režima.

Že 6. marca 1975 je SDV v *Indikativnem biltenu* ugotavljala, da je tržaška tiskarna Tipografia Triestina končala prvo fazo tiska nove brošure, ki bi naj izšla namesto revije *Zaliv* pod naslovom *Edvard Kocbek: pričevalec našega*

časa. Boris Pahor naj bi opravljal zadnje korekture. Še posebej pozorni so bili v Službi državne varnosti na sodelavce in podpornike, ki so omogočili izid knjižice, saj naj bi bilo kar 41 izobražencev iz Trsta, mnogi pa niso niti podpisani, kar je veliko več kot v posamičnih številkah *Zaliva*. Med drugim so omenjeni Pavel Merku, Egidij Košuta, Josip Pečenko, Zora Tavčar, Franc Jeza, Avgust Černigoj, Ema Tomažič, Drago Štoka, Lojze Spacal. Med imeni se pojavi tudi ime Marija Živec, ki pa je umrla že leta 1972. Vsebinsko naj bi izpolnjevali prispevki Borisa Pahorja, nekateri med njimi že objavljeni v *Primorskem dnevniku*, prispevek o mnenju o nekaterih slovenskih političnih predstavnikih (Edvardu Kardelju, Zdenki Kidrič, Tonetu Fajfarju, Josipu Vidmarju), pri čemer je posebej poudarjal, da borci niso bili le partizani, temveč tudi domobranci. Osrednji del naj bi zavzemal³⁶ velik Kocbekov intervju, v katerem je slednji spregovoril o usmrtni usodi prvič širše izvedela (Ferenc, 2017, 296), ter prispevek Alojza Rebule in pismo Franceta Bevka. Naslednji dan, 7. marca 1975, je SDV že poznala nekatere podrobnosti izdaje nove brošure, in sicer, da bo vsebina razdeljena na troje vsebinskih delov: skupni

³⁵ ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Nekateri podatki o aktivnosti Borisa Pahorja, 25. 2. 1975, 2.

³⁶ ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Posebna priloga: Brošura "Edvard Kocbek, pričevalec našega časa" tik pred izidom, 6. 3. 1975, 5.

uvod, kjer Rebula in Pahor predstavita Edvarda Kocbeka, kjer ga ocenjujeta kot lik velike svobodne umetnosti, mu pripisujeta ljubezensko predanost svojemu narodu in ga štejeta za anticipatorja temeljnih prenovitvenih izhodišč vatikanskega koncila ter ga imata za besednega umetnika globalnega pomena. Sledil je prvi razdelek, kjer je Pahor objavil svoje srečanje s Kocbekom in razprave o njegovem delu in ideologiji, nato drugi del, ki zajema Rebulov esej o obravnavi Kocbekovega partizanskega dnevnika in književnih izdajah *Tovarišije* (1949) in *Listine* (1968), tretji del pa zajema intervju s Pahorjevim uvodom vanj.³⁷

6. marca je do Kocbeka na razgovor poklical Tone Fajfar³⁸, član predsedstva Republiške konference socialistične zveze delovnega ljudstva (RK SZDL), vendar se je Kocbek izmikal, saj je pred tem želel kontaktirati Borisa Pahorja. V razgovor je kljub vsemu privolil naslednji dan. V ponedeljek, 10. marca, je Kocbek Pahorju poslal pismo, v katerem opozarja Pahorja na „razburjenje vodilnega aktivna Slovenije“ zaradi njegovega intervjuja, da je režim povečal napetost do njega ter da je kljub novim grožnjam pomirjen. Kljub temu pa je želel, da tiskanje brošure ustavi, saj da bi rad znova šel čez zadnje korekture.³⁹

Ne glede na grožnje in šikaniranja je brošura izšla 18. marca 1975 kot 6. zvezek Kosovelove knjižnice, s 156 stranmi. Izšlo je 700 izvodov, od tega jih je bilo 50 poslanih v prodajo goriški katoliški knjigarni, 60 pa jih je Pahor odnesel v knjigarno v Trstu. Stroški za tiskanje so znašali 700.000 lir, izdajo pa naj bi s finančno pomočjo omogočili tudi nekateri tržaški kulturniki ter podporni člani Kosovelove knjižnice.⁴⁰ SDV je še isti dan prepovedala vnašanje brošure, Pahorju in Rebuli prepovedala vstop v Jugoslavijo, obvestila javno tožilstvo v Ljubljani ter pripravila dogovore z založbami, da bi prenehale ali ustavile objavljane Pahorjevih in Rebulovih besedil (recimo Rebulovo novelo pri založbi Lipa *Mozaiik sanj* in prevod Pahorjevega romana v srbsčino pri Matici srbski *Onkraj pekla so ljudje*).⁴¹

Dan po izzidu je Boris Pahor skušal prečkati mejni prehod Repentabor skupaj z ženo Radoslavo, vendar je bil zadržan in prisiljen v razgovor. V njem je SDV-jevcem zatrdil, da brošure v SFRJ ni vnašal in za to niti ni prosil svojih prijateljev. Po razgovoru mu je bila odvzeta prepustnica za maloobmejni promet, hkrati pa so mu za

eno leto prepovedali vstop v SFRJ, kar je po oceni reakcije SDV-jevcem Pahorja močno prizadelo. SDV v istem biltenu z dne 21. marca tudi ugotavlja, da jim je Pahor navajal lažne podatke o razpečevanju revije v SR Sloveniji, saj da so zasegli kar štirinajst izvodov brošure.⁴² Pahor v *Mesto v Zalivu* zapiše da je po preteku prepovedi vstopa v Slovenijo z ženo Radoslavo Premrl, želel obiskati Kocbeka, a si je maja premislil, saj je do njega prišla vest o aretaciji Franca Miklavčiča in Viktorja Blažiča. V Slovenijo se je Pahor tako želel vrniti tudi leta 1977, vendar so mu vstop znova preprečili na meji (Pahor, 1989, 262–263).

Publikacijo so v slovenskih časnikih pa tudi v Italiji ostro obsodili. Marsikdo je v strahu odpovedal naročnino *Zaliva*, saj bi lahko bil (ali pa je bil) deležen neprijetnega obiska agentov SDV. Prav tako so negativno nanjo odreagirali tudi pri *Primorskem dnevniku*, kjer naj bi novinarji obžalovali svoj podpis pod brošuro, češ da se niso zavedali vsebin,⁴³ zelo podobno tudi pri slovenskemu tedniku *Gospodarstvo*, saj naj bi brošuro kvarila odnose med zamejskimi Slovenci in matičnim narodom v času, ko je sodelovanje potrebno.⁴⁴ Zadeva pa je imela tudi mednarodni odmev, saj je bil Edvard Kocbek poznana osebnost (predvsem v Franciji) (Rojc, 2013, 253).

Gonja, zasliševanje vseh vključenih, strog nadzor nad vsemi, s katerimi so imeli Pahor, Rebula ali Kocbek stike, se je nadaljevala vse do konca sedemdesetih let, znana pod imenom „afera Kocbek“. ⁴⁵ Sam Kocbek je bil poklican za zaslišanje v urad notranje uprave, o aferi so se na pobudo predsednika SZDL Mitje Ribičiča pogovarjali tudi v Društvu slovenskih pisateljev (DSP).

Konec leta, decembra 1975, je izšla nova številka *Zaliva*, ki je bila v večjem delu posvečena Edvardu Kocbeku in mednarodnemu ter zamejskemu odmevu v marcu izdane brošure. Prav tako so v tej številki zapisali, da ne bodo več objavljali imen prijateljev *Zaliva*, saj naj bi imeli nekateri v zadnjem času „nevšečnosti“. Številka je vsebovala tudi skupno izjavo Pahorja in Rebule z naslovom *Po nevihti*, ki se prične s citiranjem 19. člena Splošne deklaracije OZN o človekovih pravicah in pravico do svobode misli in besede. Brošuro poimenujeta Sinja knjiga in izrazita začudenje, da je knjižica povzročila državno afero. Sledi še natančnejša analiza knjige in njun pogled na celotno afero.⁴⁶

37 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Posebna priloga: Brošura „Edvard Kocbek, pričevalec našega časa“ tik pred izidom, 6. 3. 1975, 1–4; ARS, SI AS 1931, A-21-38, Posebna priloga: Boris Pahor in Alojz Rebula, Uvod k intervjuju, v februarju 1975, 7. 3. 1975, 1–2.

38 Tone Fajfar je po izidu knjige Kocbeku napisal pismo o tem, kako je razočaran nad tem, da je brošura vseeno izšla, da ga žalosti, da se bo moral soočiti s hudimi posledicami pred katerimi ga je sam hotel obvarovati (ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Ukrepi in pojavi na notranjem področju, 21. 3. 1975, Posebna priloga: Tone Fajfar, Pismo Edvardu Kocbeku, 19. 3. 1975, 1–2).

39 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Posebna priloga: Pismo Edvarda Kocbeka Borisu Pahorju, Ljubljana 10. 3. (na dan 40 mučencev) 1975, 12. 3. 1975, 8.

40 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Ukrepi in pojavi na notranjem področju, 21. 3. 1975, 2.

41 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten: Izšla je brošura „Edvard Kocbek, pričevalec našega časa,“ 18. 3. 1975, 2.

42 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Ukrepi in pojavi na notranjem področju, 21. 3. 1975, 2–3.

43 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Nadaljnji odmevi na tržaško brošuro o Kocbeku, 14. 4. 1975, 1–4.

44 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Članek v tržaškem tedniku *Gospodarstvo* v zvezi s sovražno brošuro ‘Edvard Kocbek, pričevalec našega časa’, 27. 3. 1975, 2.

45 O “aferi Kocbek” v knjigi *Boris Pahor – V žrelu Udbe* (2017) Igor Omerza v tretjem delu knjige objavlja arhivsko gradivo in prepise le-tega v letu 1975.

46 ARS, SI AS 1931, A-21-38, Indikativni bilten, Nova številka tržaškega *Zaliva* v večjem delu posvečena Edvardu Kocbeku, 17. 12. 1975, 1–4.

Zaradi afere so Viktorja Blažiča ter sodnika Franca Miklavčiča, oba Kocbekova in Pahorjeva prijatelja, obtožili sovražne propagande, ker sta v *Zalivu* objavljala članke. Miklavčič je bil obsojen na dve leti, Blažič pa na petnajst mesecev zapora. Borisu Pahorju so prepovedali vstop v Jugoslavijo najprej za leto dni, nato so prepoved še podaljšali. Edvardu Kocbeku se je po aferi zdravje začelo slabšati, vendar je s Pahorjem ves čas ohranjal prijateljski odnos (čeprav sta se srečala zelo poredko, nazadnje leta 1980 v Münchnu) in korespondenco vse do svoje smrti leta 1981. O celotni aferi in nastanku brošure, ki je dvignila toliko praha, je Pahor zapisal tudi v dnevniških zapisnikih z naslovom *Ta ocean strašno odprt* (1989) kjer ponuja tudi komentar prispevkov v brošuri in osvetljuje, kakšen odmev je imela v Sloveniji in drugod po Evropi.

Zaslišanja sodelavcev *Zaliva* so se nadaljevala do konca sedemdesetih let. Podobno zaslišanje sta tako doživela tudi Vinko Ošlak⁴⁷ in Franček Križnik⁴⁸, ki sta bila v sedemdesetih zelo aktivna pisca. 8. in 12. decembra 1979 je SDV pri obeh opravila hišno preiskavo, pri Ošlaku zaradi suma storitve kaznivega dejanja sovražne propagande po 133. členu, pri Križniku pa zaradi zbujanja verske nestrpnosti po 134. členu in širjenju lažnih vesti po 228. členu ter zaradi goljufije, kar predstavlja 171. člen kazenskega zakonika Socialistične republike Slovenije. Pri Ošlaku so našli njegove dnevniške zapise in gradivo o Kocbeku in pripravljeno delo z naslovom *Interpelacija Edvarda Kocbeka o ravnanju s krščanskimi socialisti in kristjani na sestanku s partiji* (to je SDV zasegla). Med preiskavo naj bi bil zelo samozavesten, pa tudi hudomušen. Ko so ga namreč vprašali, če poseduje kaj sovražne emigrantske literature, je odgovoril, da ima nekaj knjig Kardelja in Marxa, ki sta jih napisala v emigraciji. Zapisali so tudi, da je bil Ošlak že opozorjen, da je njegovo „delovanje že davno prešlo okvire, ki bi jih bilo mogoče tolerirati in da se zbujajo vtisi, da ni sam kreator svojih stališč“, temveč je od nekdaj manipuliran. To je Ošlak po poročilu SDV zavrnil in dodal, da se zavzema za buržoazni pluralistični sistem. „Če bi prišli k meni in me tovariško opozorili, brez prisile, bi morda začel razmišljati in korigirati nekatera svoja stališča, ta prisila – čeprav vse-skozi korekten postopek – pa me pušča v prepričanju, da imam vendarle tudi nekaj prav.“ Dodal je, da je že nehal z objavljanjem svojega dnevnika v *Zalivu* ter obsodil SDV, da so mu „ubili veliko vrlino socializma: iskrenost človeka“ in da zato dnevnika ne bo več pisal, ker mu ga bodo znova zaplenili in mu s tem onemogočili njegove filozofske in politične poglede z vsemi spotakljivimi stvarmi vred, ki so pisane zanj in zasebno. Ob koncu mu je bilo ob zaseženi literaturi in njegovimi zapiski izrečeno opozorilo, da omeji svojo deviantno aktivnost ter se dogovorili, da se bodo o

njegovem delu še pogovorili. Pri Križniku so našli več izvodov emigrantskega in tujega tiska. V poročilu je bilo zapisano, da Križnik daje vtis prav v sebe zaverovanega človeka, ki je ideološko trden in ne odstopa od svojih načelnih stališč. Izrečeno mu je bilo opozorilo, pri čemer je kljub trdnosti obljubil, da bo opustil „sovražno“ delovanje in ne bo govoril o razgovoru z delavci OZN, čeprav se lahko zgodi, da bo zadev prišla v javnost.⁴⁹ V naslednjem poročilu so zapisali, da je bil cilj Ošlaka in Križnika prodreti tudi skozi širši jugoslovanski prostor in svoje ideje uskladiti z drugimi sovražno delujočimi skupinami v SFRJ. Poročilo se zaključuje s tem, da je analiza pojavov nacionalizma potrdila orientiranost Pahorjevega in Rebulinega kroga, ki se manifestira v srečevanjih v Dragi⁵⁰ pa tudi v *Zalivu*.

„PAHORJEV“ ZALIV KOT „SOVRAŽNA DEJAVNOST“ V OSEMDESETIH

Ob koncu sedemdesetih in povsem na začetku osemdesetih let je revija *Zaliv* izhajala dvakrat letno (po dve številki, 1–2 in 3–4 v letih 1978–1982). Po letu 1983 so začele izhajati „četverne“ številke (1–4) enkrat letno. Po Titovi smrti in s tem naraščajoči politični, kasneje pa še gospodarski krizi v državi matičnega naroda, hkrati pa še vedno velikim nezadovoljstvom zamejcev nad razmerami, so prispevki v *Zalivu* postajali vedno bolj kritični in ostrejši. Vedno več prispevkov se je dotikalo narodnega vprašanja in konkretnih kritik komunističnega sistema ter njegovega vodstva v zgodovini in v takratnem času. Prav taki prispevki pa so seveda zanimali Službo državne varnosti, ki je take zapise označevala za „sovražne“, še vedno pa so zavzemali stališče, da vso to „sovražnost“ podpihuje zgolj Pahor in „Pahorjev“ *Zaliv*, da gre le za njegova stališča in koncepte.

Prav vsaka številka je bila obdelana, izpostavljeni pa so bili za SDV kritični in ostrejši odstavki prispevkov. Velikokrat niti ne gre za analizo, zgolj za izpostavljene prepisane odstavke prispevkov v *Zalivu*, brez poglobljenih komentarjev ali interpretacij: zgolj poročilo o tem, kako je vsebinsko sestavljena revija.

Že v prvi dvojni številki (1–2) je Pahor kot pristaš socialdemokratov v prispevku *Kakšen socializem (Bežen odziv na zanimanje bralcev)* opredelil svoje stališče do zagovarjanega demokratičnega socializma. Zagovarjal je, da bi moral socialistični sistem nastati kot izraz pluralistične politične družbene ureditve

[...] tam, kjer si ga svobodno izbere večina prebivalstva. Prav tako sem večkrat podčrta, da je mogoče govoriti o demokraciji v socializmu samo

47 Pri *Zalivu* je v sedemdesetih letih izdal naslednje članke: *O Morali* (1972), *Izbor iz dnevnika let 1975–76* (1975 in nadaljevanje 1976 in 1977), *Pravda za Cankarjevo dušo* (1977), *Kaj storiti?* (1978).

48 Pri *Zalivu* je v sedemdesetih letih izdal naslednje članke: *Dialektični materializem v šoli v Sloveniji* (1974), *Med komunistično diktaturo in demokracijo* (1978 in nadaljevanje 1979).

49 ARS, SI AS 1931, MFŽ A-21-83a, Informacija uprave za analitiko, Hišni preiskavi in razgovori z Vinkom Ošlakom in Francem Križnikom, 10. 12. 1979, 1–8.

50 ARS, SI AS 1931, t. e. 1463, Poročilo o realizaciji programskih nalog SDV RSNZ SR Slovenije za leto 1979, 49–50.

takrat, ko socialistična vlada upravlja državo pod nadzorstvom opozicije. To se spet pravi, da samo in edino v takem primeru socializem vlada ob hkratni spremljavi in kritiki svobodnega tiska, svobodnih organizacij svobodnega radia, televizije itd. (Pahor, 1980a, 15).

Za sovražni prispevek in izrazito oster, naperjen proti našemu sistemu in njegovim predstavnikom, kulturnikom⁵¹ so pri SDV označili tudi Pahorjev prispevek *V domovini Tila Eulenspiegla*, kjer je zapisal svoja razmišljanja o slovenski kulturi in njenih ustvarjalcih in med drugim zapisal: v Sloveniji je mogoče vse premike razložiti kot del načrta za utrditev oblasti (Pahor, 1980b, 227), s čimer je jasno nakazal zaskrbljenost nad svobodo misli in besede v matični državi, zanimivo pa je da so se ob vsem bolj izpostavili izjavo, da

v Sloveniji uspevajo mladi intelektualci, katerim so najprej z internacionalizmom razvrednotili narod, potem pa jih dosego standarda zahodnih držav prikazali kot najvišji življenjski cilj; za zgled jim je bila seveda buržujsko samovšečna in slavohlepna partijska elita (Pahor, 1980b, 233).

Če bi bil odstavek v SDV analizi zapisan v širšem kontekstu, bi kaj hitro ugotovili, da je Pahor s tem želel poudariti negativen odnos nekaterih kulturnikov (predvsem Tarasa Kermaunerja) do problematike slovenskega narečnega jezika izven Slovenije, češ da če je „popačen“ (npr. koroška slovenščina), niti ni „slovenski“. V omenjenem dnevniškem zapisu je Pahor skušal razložiti, da marksizem in komunizem nacionalno identiteto postavljata v ozadje.

Zapis je Pahor nadaljeval tudi v naslednji dvojni številki (1–2) 1981, vendar pa v poročilih ni navedenih komentarjev zoper nadaljevanja zapisa. Bolj jih je zanimal drug Pahorjev zapis z naslovom *O nacionalnem vprašanju tudi drugače*, kjer Pahor kot odgovor na mnenje predsednika SZDL Mitje Ribičiča, razglablja o tem kako je narodnost pomembna in bi moralo vprašanje narodnosti v Evropi postajati vedno bolj pomembno vprašanje, kar so pri SDV, kakopak, označili za sovražno pisanje.⁵² V zadnji dvojni številki (3–4) iz leta 1982, ki je bila v večini posvečena Edvardu Kocbeku (besedilo, ki ga je Pahor prebral na spominski slovesnosti ob Kocbekovi smrti in tri njegova pisma, Gregorčičin, po SDV *patetičen*⁵³ prispevek o njem in Pahorjevi dnevniški zapisi), je Boris Pahor tudi najavil, da bo *Zaliv* nehal izhajati redno in zgolj enkrat letno, kjer bodo štiri številke združene v zbornik, ne zaradi finančnih težav, temveč v največji meri zato, ker ni mlajšega kadra,

ki bi se za revijo zavzel, saj se mladi raje odločajo za „bolj varne“ revije (Pahor, 1981, 328–329). Vendar pa se je že v naslednji številki v članku *Slovenska kultura danes* veselil izida *Nove revije* v Sloveniji, predvsem je opozoril na Urbančičevo besedilo o jezikovni samobitnosti in novih stališčih o narodni identiteti (Pahor, 1982, 70). V istem prispevku je poudaril, da je po razkolu, ki je sledil resoluciji Informbiroja, vsaj glede upodablajoče umetnosti „inkvizicijski oklep“ nekoliko popustil, pisana beseda pa je še zmeraj ostala pod drobnogledom (npr. Kocbekova, Pučnikova, Blažičeva obsodba, ukinitve *Perspektiv*, *Kapelj*, *Prostora in časa* itd.).

Od leta 1982 pa vse do 1987 podrobnih analiz o reviji *Zaliv* med arhivskimi dokumenti ni zaslediti. V indikativnih biltenih in letnih poročilih SDV je revija zgolj omenjena kot primer „sovražnega delovanja z buržoazno pluralističnih, nacionalističnih in sorodnih pozicij“⁵⁴ in kot varnostni problem v slovenskem zamejstvu, kjer „izražajo nacionalistične usmeritve ter povzemajo katoliške in emigrantske misli.“⁵⁵ V podrobnejši analizi so bila srečanja v Dragi, ki jim je SDV namenila veliko pozornosti in pa Boris Pahor kot posameznik (podrobneje Omerza, 2015).

Leta 1987 pa je bila znova narejena splošna analiza revije *Zaliv*, ki zgolj predstavi zgodovino revije ter njeno odmevnost leta 1975 zaradi afere Kocbek. Dokument sestavlja tudi splošna ocena o reviji, in sicer ugotavljajo, da so nekatera besedila izrazito protijugoslovansko naravnana in odkrito nakazujejo prednosti slovenske samostojnosti zunaj Jugoslavije, nekatera pa to samostojnost polemizirajo znotraj Jugoslavije. Dodajo, da so Pahorjeve temeljne teze, na katerih revija tudi temelji, da je marksistično-leninistična družbena ureditev s tem, „ko je odpravila demokratični pluralizem, zavrla razmah slovenske kulturne ustvarjalnosti in s tem priložnost za uresničitev neponovljive slovenske izvirnosti v srcu Evrope.“ Pahor je še zapisal, da je prav naloga zamejskih Slovencev, ki predstavila vezni člen s Srednjo Evropo, da v kontekstu demokratičnega pluralističnega duha ohranjajo in potrjujejo slovensko kulturo, spodbujajo zavest o nujnosti skupnega slovenskega kulturnega prostora.⁵⁶ SDV sklene, da je neposredna prisotnost sovražnih emigrantov v reviji majhna in nepomembna. Prav tako ne vsebuje stališč belogardističnih in domobranskih struktur, v večini gre za blatenje jugoslovanski samoupravni socializem.

*Stereotipnost, ki je značilna stalnica v Zalivu, je o definiciji neproduktivno dejanje. [...] Ideje, ki ne uspejo preseči lastne eno dimenzionalnosti, niso učinkovite, čeprav se nekaterim zdijo privlačne, ker so enostavne.*⁵⁷

51 ARS, SI AS 1931, A-21-70, Indikativni bilten, Izšli novi številki tržaškega „Zaliva in „Mladike“, 24. 12. 1980, 1–4.

52 ARS, SI AS 1931, A-21-76, Indikativni bilten, Letošnja prva številka Zaliva, 29. 7. 1981, 13–16.

53 ARS, SI AS 1931, t. e. 2314, Pregled tujega in emigrantskega tiska, Predstavitev decembrske številke *Zaliva*, 27. 1. 1982, 1.

54 ARS, SI AS 1931, A-31-20, Poročilo o realizaciji programskih nalog za leto 1984, januar 1985, 14.

55 ARS, SI AS 1931, mapa Varnostno relevantni elementi v tržaškem prostoru, 25. 9. 1986, 4–5.

56 ARS, SI AS 1931, A-21-102, Indikativni bilten, Propagandistično delovanje tržaške revije *Zaliv*, 22. 6. 1987, 1–3.

57 ARS, SI AS 1931, A-21-102, Indikativni bilten, Propagandistično delovanje tržaške revije *Zaliv*, 22. 6. 1987, 3–4.

Po letu 1987 v arhivskem gradivu ni zaslediti omembe revije, kljub temu da je izhajala še vse do leta 1990, ko se je Boris Pahor poslovil od uredništva in nakazal politično usmerjenost revije *Zaliv*, češ da zdaj ob demokratizaciji Slovenije revija ni več potrebna, prej pa je zaradi političnih vzrokov, ki so rezultirali tudi v kršenju svobode misli in govora, bila nujna.

Zadnje številke revije so bile pisane v duhu pomembnejših dogodkov v takratni slovenski državi, kjer so se začeli prvi procesi t. i. „slovenske pomladi“. Boris Pahor je kljub vse večjim pritiskom za popolnoma neodvisno državo bil eden izmed tistih, ki je še zmeraj zagovarjal konfederacijo in večstrankarski sistem, predvsem zato, ker je v tem videl možnost za izboljšanje odnosov države matičnega naroda z zamejstvom v Italiji. SDV je privrženec revije *Zaliv* s Pahorjem na čelu umeščala „v meščansko desnico, ki je veljala za notranjega sovražnika“, kljub temu, da je pravzaprav prihajal „od zunaj“. Opozicijsko naj bi delovala na

*prozahodnih in buržuazno-pluralističnih in filokrščanskih pozicijah, ki si za ideološkega voditelja privzema Edvarda Kocbeka. Ta zamejska meščanska desnica naj bi pogostokrat želela navezati stike z matično državo, predvsem z napredno mislečimi slovenskimi intelektualci.*⁵⁸

SKLEP

Revija *Zaliv* je bila ena izmed redkih kritičnih kulturnih revij slovenske zamejske skupnosti, ki je začela izhajati sredini šestdesetih in se ob njenem uredniku in glavnemu pobudniku Borisu Pahorju obdržala vse do praga slovenske osamosvojitve leta 1990. Premišljeni, kritični in umetniški prispevki, ki so pogled znali preusmeriti na pomembne zadeve tako v matično državo kot v zamejstvo in izseljenstvo, so hkrati opozarjali na težave, ki jih je jugoslovanski komunistični režim prinesel ali ustvarjal in hkrati ponujali rešitve zanj. Zaradi ostrih kritik je bila revija, in s tem imamo v mislih predvsem njegovega glavnega urednika Borisa Pahorja in njegove prijatelje oz. sodelavce, pod stalnim nadzorom s strani Službe države varnosti. Vse od njenega nastanka pa do leta 1987 je bila vsaka številka skrbno pregledana in analizirana, poročila o morebitnih „sovražnih“ izjavah ali „neprimernih“ ter „hujškajških“ predlogih pa konstantno

pisana ter pošiljana v pregled. Prelomno leto 1975 in objavljen Pahorjev in Rebulov intervju s Kocbekom – kot posledica pa prepoved vstopa v slovensko državo ter šikaniranja in grožnje Kocbeku s strani komunističnega vodstva – sta jasno pokazala na (ne)svobodo misli in besede v tedanjem sistemu. Zaradi groženj in nadzora marsikdo z revijo ni upal sodelovati. Zamejska revija, ki je svoje številke morala velikokrat pretihotapiti v državo matičnega naroda s pomočjo slovenskih kulturnikov in umetnikov in prijateljev, je dopuščala svobodno kritičnost do jugoslovanskega političnega sistema, se zavzemala za pravice Slovencev v zamejstvu kot tudi za slovensko samobitnost v republiki Sloveniji in za enotni kulturni prostor, ki pa je bil s strani komunistične partije večkrat omejen samo na tiste organizacije v zamejstvu, kjer je bil prostor za izražanje njenih idej. Boris Pahor, ki je svoje ideje o izboljšanju jugoslovanskega sistema v največji meri objavljaj (večino objav je prispeval on – kar so si pri SDV po svoje razlagali) v obliki glos, dnevniških zapisov ali esejev, se je zavzemal za svobodno, demokratično in politično uveljavitev slovenske identitete, ki jo je želel razviti v konfederativno obliko združevanja v Jugoslaviji. To ideologijo so v *Zalivu* zagovarjali od začetka pa skozi vsa osemdeseta, ko so te ideje začeli prisvajati tudi v drugih kulturnih revijah, še posebej *Nova revija*, ustanovljena leta 1982, ki je šla še dlje in se začela zavzemati za svobodno Slovenijo, in si s tem prav tako nakopala kritike oblasti. Literarna in družbena kvaliteta revije pa se ne kaže le v prispevkih izraženi ideologiji, temveč nenazadnje tudi v pogumu sodelavcev *Zaliva*, ki so javnosti v tistih časih pokazali svoje ime in svoje nestrinjanje, ki so odpirali tabu tebe, in pri čemer so vseskozi vedeli, da zaradi nadzora oblasti veliko tvegajo.

Eden izmed sodelavcev, Evgen Bavčar je ob simpoziju *Moč povezav* v čast reviji *Zaliv* takole povzel delovanje le-te:

Revija Zaliv je bila zvesta svojemu imenu, ki ga je dobila v povezavi z velikim tržaškim Zalivom, saj je ponujala gostoljubne pomole ladjam različnih mnenj, svetovnih pogledov in bila pristan za vse tiste, ki o mislili drugače. Na njenih pluralističnih pomolih je kar mrgolelo idej o Sloveniji, vse pa je prevečala temeljna misel: kako obstajati kot Slovenec, kako biti narod v težkem zgodovinskem kontekstu (Bavčar, 2017, 55).

58 ARS, SI AS 1931, t. e. 2341, Cilji, metode in oblike delovanja meščanske desnice v SR Sloveniji, december 1987 5–35.

SURVEILLANCE BY THE STATE SECURITY SERVICE OF THE MAGAZINE ZALIV

Ana ŠELA

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: ana.sela1@um.si

Mateja MATJAŠIČ FRIŠ

University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: mateja.matjasic-fris@um.si

ABSTRACT

The purpose of this article is to shed light on the literary magazine Zaliv ("The Gulf") and its editor-in-chief Boris Pahor. It is based on the analysis of reports of the State Security Service, the secret Yugoslav political police which from its inception had supervised the literary magazine and its editors as well as the authors of the published articles. The editors and journalists who advocated political pluralism and criticized the socio-political system in Yugoslavia found themselves in the repressive clutches of the secret Yugoslav political police. They fell victim to scrutiny, harassment and prosecution. Their artistic and essayistic articles and interviews aimed at establishing a unified Slovenian cultural space and improving relations between the autochthonous Slovenian national minorities and the Socialist Republic of Slovenia were carefully reviewed, analyzed and the results presented to the highest Slovenian political level. Boris Pahor, the driving force behind the literary magazine, was considered dangerous from the beginning, and his contributions were deemed hostile and directed against the establishment. Through political persecution, abolition of border crossings and confiscation of a great many issues of the magazine, the State Security Service made clear violations of freedom of thought and speech. However, at the Zaliv headquarters, they did not remain silent. From the founding of the literary magazine in the turbulent 1960s until the democratization of Slovenia in 1990, they never ceased to expand their mission.

Keywords: Zaliv (literary magazine), press, Boris Pahor, State Security Service, emigrant press

VIRI IN LITERATURA

- ARS, SI AS 1589/IV** – Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS), fond Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, 1945–1990, serija IV (SI AS 1589/IV).
- ARS, SI AS 1931** – ARS, fond Republiški sekretariat za notranje zadeve (SI AS 1931).
- Izjava slovenske levice (1968)**: Kaplje, 68, 64–66.
- MI. (1966)**: Dragi prijatelji. Zaliv, 1, 3–4.
- Pahor, B. (1969)**: Odisej ob jamboru: glose in polemični zapiski. Trst, Zaliv.
- Pahor, B. (1980a)**: Kakšen socializem (bežen odziv na zanimanje nekaterih bralcev). Zaliv, 1–2, 15–19.
- Pahor, B. (1980b)**: V domovini Tila Eulenspiegla. Zaliv, 3–4, 223–265.
- Pahor, B. (1991)**: Urednikova beseda (Ob zadnji redni številki). Zaliv, 1–4, 328–329.
- Pahor, B. (1982)**: Slovenska kultura danes. Zaliv, 1–4, 54–70.
- Pahor, B. (1989)**: Ta ocean strašno odprt. Dnevniški zapiski od julija 1974 do februarja 1976; sledi zapis iz leta 1980, dodane pa so še razne priloge. Ljubljana, Slovenska matica.
- Pahor, B. (2008)**: Moje suhote in njihovi ljudje. Ljubljana, Študentska založba.
- Pahor, B. & A. Rebula (1975)**: Edvard Kocbek: pričevalec našega časa. Trst, Zaliv.
- Pod črto (1970)**: Zaliv, 22–23, 104.
- Protestna izjava proti zaseganju Pahorjeve knjige (1969)**: Zaliv, 20–21, 211–212.
- Tura, I. (1966)**: Moj credo. Zaliv, 1, 5–6.
- Bajc, G. (2000)**: Slovenski Primorec in razhajanje s Primorskim dnevnikom. Annales, Series Historia et Sociologia, 10, 1 (20), 139–152.
- Bajc, G. & B. Klabjan (2008)**: Manjšina v gibanju. Zgodovinski pregled politično-pravnega položaja slovenske manjšine v Italiji. V: Bajc, G., Jagodic, D., Klabjan, B., Mezgec, M. & Z. Vidau (ur.): Pre-misliti manjšino. Zvezek 1: pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v Italiji in pravno-politični okvir. Trst, Koper, Slovenski raziskovalni inštitut, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, 20–39.
- Bavčar, E. (2017)**: Moja srečanja s sodelavci Zaliva. V: Duša, Z. (ur.): Moč povezav: Prispevki s simpozija o tržaški reviji Zaliv. Ljubljana, Cankarjeva založba, 53–57.
- Dornik Šubelj, L. (2003)**: Navodila varnostnim organom. V: Šturm, L., Dornik Šubelj, L. & P. Čelik: Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji. Viri 21. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije, 15–22.
- Čelik, P. (2003)**: Varovanje ustavnega reda in milica. V: Šturm, L., Dornik Šubelj, L. & P. Čelik: Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji. Viri 21. Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije, 23–29.
- Čok, Š. (2019)**: „Eos eiicamus foras – Spodili jih bomo“. Italijanska liberalnacionalna stranka v Trstu 1882–1908. Koper, Znanstveno-raziskovalno središče, Znanstvena založba Annales ZRS.
- Ferenc, M. (2017)**: Leto 1945 in prikrita grobišč: zakonske podlage in možnost raziskav. Studia Historica Slovenica 17, 1, 289–313.
- Friš, D. & D. Hazemali (2017)**: Slovenski glas in Branko Pistivšek pod nadzorom Službe državne varnosti. Annales, Series Historia et Sociologia, 27, 4, 807–822.
- Ivašković, I. (2017)**: Jugoslovanske vizije tržaških Slovencev v obdobju 1912–1913. Studia Historica Slovenica 17, 1, 111–140.
- Jančar, D. (1978)**: Galjot. Murska Sobota, Pomurska založba.
- Jenuš, G. & D. Friš (2017)**: Specialna vojna. Pri-spevek o ukrepih jugoslovanskih organov za notranje zadeve pri nadzoru državne meje in v boju proti „zunanjim“ in „notranjim sovražnikom“. Annales, Series Historia et Sociologia, 27, 4, 777–792.
- Jevnikar, I. (ur.) (2019)**: Boj za narodne pravice in demokracijo. Povojno obnavljanje političnega življenja Slovencev v sedanjih mejah Italije. Trst, Gorica, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček, Krožek Anton Gregorčič.
- Kacin Wohinz, M. & J. Pirjevec (2000)**: Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000. Ljubljana, Nova revija.
- Kladnik, T. (2018)**: Mirko Javornik, kot interes Službe državne varnosti Socialistične Republike Slovenije. Acta Histriae, 26, 1, 305–324.
- Lah, A. (2017)**: Slovenski književniki in književnice v komunističnih zaporih. Ljubljana, Družina.
- Lokar, A. (1993)**: Kakšne odnose sem imel z Borisom Pahorjem. V: Pirjevec, M. & V. Tuta Ban (ur.): Pahorjev zbornik: Spomini, pogledi, gradivo. Trst, Narodna in študijska knjižnica, 51–55.
- Omerza, I. (2010)**: Edvard Kocbek – Osebni dosje št. 584. Ljubljana, Karantanija.
- Omerza, I. (2015)**: Karla. Udba o Dragi. Trst, Mladika, Svet slovenskih organizacij.
- Omerza, I. (2017)**: Boris Pahor – V žrelu Udbe. Celovec, Mohorjeva.
- Pirjevec, J. (2007)**: „Trst je naš!“ Boj Slovencev za morje (1848–1954). Ljubljana, Nova revija.
- Pirjevec, M. (2015)**: Zgodovinski oris slovenskega tržaškega literarnega ustvarjanja. V: Duša, Z. (ur.): Slovenska tržaška literarna šola: prispevki s simpozija ob devetdesetletnici Alojza Rebule in 101. rojstnem dnevu Borisa Pahorja. Ljubljana, Cankarjeva založba, 11–24.
- Pogačnik, J. (1972)**: Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo. Trst, Zaliv.
- Prunk, J. (2011)**: Mesto Edvard Kocbeka v pa-noptikumu slovenskih osebnosti 30. stoletja, Studia Historica Slovenica, 11, 2–3, 347–368.

Rebula, A. (1993): Z Borisom skozi nevihto. V: Pirjevec, M. & V. Tuta Ban (ur.): Pahorjev zbornik: spomini, pogledi, gradiva. Trst, Narodna in študijska knjižnica, 15–26.

Rojc, T. (2013): Tako sem živel: stoletje Borisa Pahorja. Ljubljana, Cankarjeva založba.

Ramšak, J. (2010): Politična emigracija v Trstu in vprašanje samostojne Slovenije: primer Franc Jeza. *Acta Histriae*, 18, 4, 961–986.

Šela, A. & D. Friš (2017): Nova revij v primežu Službe državne varnosti. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 27, 4, 823–836.

Troha, N. (2004): Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Sloveniji med letoma 1954 in 1990. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866–2004. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 141–165.

Vodopivec, P. (2010): Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Ljubljana, Modrijan.

Zoltan, J. (1995): Iluzije o uveljavljanju slovenske književnosti v Trstu. *Sodobnost*, 43, 11–12, 973–994.

Zlobec, M. (2013): Boris Pahor v Tivoliju o Edvardu Kocbeku, 26. 8 2013. <https://www.delo.si/kultura/knjizevni-listi/video-boris-pahor-v-tivoliju-o-edvardu-kocbeku.html> (zadnji pristop: 9. 12. 2019).